

Світова продовольча криза як наслідок війни РФ проти України

Гавриленко Н. М., *завідувач відділу нових викликів;*

Широкий Г. М., *головний консультант відділу нових викликів;*

Юлдашев Р. Е., *заступник керівника центру зовнішньополітичних досліджень*

Проаналізовано ситуацію щодо функціонування світової продовольчої системи в умовах війни РФ проти України, зазначено важливість України для світових сільськогосподарських ринків, а також надано пропозиції стосовно першочергових заходів із забезпечення продовольчої безпеки у світі та Україні.

Глобальні наслідки війни

За оцінками міжнародних експертів, напад РФ на Україну, яка вважається європейською житницею для всього світу, спричинив продовольчу кризу, що суттєво поглибить наявну гуманітарну кризу у світі, найгіршу від часів Другої світової війни¹.

Сучасна продовольча криза обтяжується також довоєнними проблемами у функціонуванні світової агропродовольчої системи, зокрема високими цінами на сільськогосподарську продукцію (Додаток 1), незадовільною якістю матеріально-технічних засобів для сільськогосподарського виробництва (особливо добрив), негативними соціально-економічними наслідками пандемії COVID-19, зміною клімату та втратою біорізноманіття.

Значення України для світової продовольчої безпеки важко переоцінити. Всесвітня продовольча програма ООН (далі – ВПП ООН) зазначає, що до війни Україна виробляла кількість продовольства, достатню для 400 млн людей².

За розрахунками ВПП ООН, з 811 млн людей, які постійно голодують, 283 млн людей страждають від гострого дефіциту продовольства, а 45 млн людей балансують на межі голодної смерті в 43 країнах³. Очевидно, що кожен день війни наближає мільйони найбідніших верств населення до голоду і якщо не зупинити війну в Україні, то її наслідки, ймовірно, подвоять вказані цифри.

Складність ситуації, спричиненої нападом РФ, підкреслювалося і під час надзвичайної зустрічі міністрів сільського господарства країн G7, яка відбулася у другій декаді березня 2022 р. Світ зіткнувся із впливом війни на міжнародну агропродовольчу систему, оскільки сторони війни – Україна та Росія є великими виробниками сільгосппродукції (Див. дод. 1) та двома основними експортерами зернових та олійних культур на світовому рівні, які у 2021 р. забезпечили близько 30 % обсягу світового

¹Act by giving: WFP Executive Director calls for private sector to "step-up" in a world jolted by Europe's war. URL: <https://www.wfp.org/news/act-giving-wfp-executive-director-calls-private-sector-step-world-jolted-europes-war>

²Там само.

³WFP - saving lives, preventing famine. URL: <https://www.wfp.org/stories/wfp-saving-lives-preventing-famine>

експорту пшениці та реалізували майже 80 % світової торгівлі соняшниковою олією та продуктами перероблення насіння соняшнику. Україна також є одним із найважливіших постачальників у світі не тільки пшениці та соняшnikової олії, а й кукурудзи та іншої важливої сільгосппродукції.

Українська сільгосппродукція представлена у переважній більшості країн світу та є особливо важливою для країн Азії, країн Близького Сходу та Північної Африки, включно із Єгиптом і Ліваном, чия стабільність є першорядною для регіону.

Вияви продовольчої кризи

Міністри сільського господарства країн G7 у своїй заяві щодо вторгнення РФ в Україну засудили російську агресію та висловили підтримку Україні. Вони запевнили, що продовжуватимуть здійснювати спільні кроки для забезпечення тісної співпраці в межах G7 та з відповідними міжнародними організаціями, банками й міжнародними фінансовими установами з метою реагування на виклики війни, що впливають на міжнародну торгівлю продовольчими товарами та сировиною для їх виробництва, продовольчу безпеку та харчування⁴.

Також міністри сільського господарства G7 закликали всі країни не закривати свої продовольчі та сільськогосподарські ринки, попри ризики продовольчої безпеки, причиною яких стало вторгнення Росії в Україну⁵. Проте у G7 із розумінням поставилися до рішення українського уряду ввести обмеження на експорт низки соціально важливих товарів і сировини, з якої вони виробляються⁶.

Уряд РФ також запровадив тимчасову заборону на експорт зернових (пшениці та меслина, жита, ячміню та кукурудзи) до країн Євразійського економічного союзу (ЄАЕС) з 15 березня до 30 червня 2022 року та білого й тростинного цукру-сирицю до третіх країн до 31 серпня 2022 року⁷.

Туреччина заборонила відвантаження деяких продуктів перероблення зернових і зернобобових культур за кордон на тлі зростання цін на зерно та перебоїв із постачанням. Наразі також чинною є заборона на експорт олії. Заборона експорту діятиме до 31 травня 2022 року⁸.

17 березня 2022 р. Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку ООН (IFAD) також заявив, що війна в Україні вже призвела до зростання цін на продукти харчування та виникнення дефіциту основних сільськогосподарських культур у деяких країнах Близького Сходу та Північної Африки⁹. Фонд також зазначив, що зважаючи на те, що близько третини світового експорту пшениці припадає на Росію та Україну, Близький Схід і Африка, які імпортують понад половину своїх зернових із цих країн, вже борються з проблемою голоду, і подальша нестача продовольства або зростання цін можуть призвести до злиднів і бідності мільйонів людей додатково.

У 2020 р. Україна та Росія експортували 28,5 % (55,3 млн т) усієї пшениці та 16 % (30,2 млн т) усієї кукурудзи у світі. Зокрема, до країн Африки Україна та Росія здійснили постачання 18 млн т пшениці, що становить 43 % від загального імпорту пшениці зазначеним регіоном. Так, Єгипет 60 % пшениці імпортував з Росії та 26 % – з України. Лівія отримала від України майже 50 % пшениці. Якщо говорити про інші країни, то Туреччина імпортувала 67 % пшениці з РФ та 11 % з України. Ємен також імпортував 26 % пшениці з РФ та 23 % з України, а Бангладеш – 32,5 % та 25,4 % відповідно. Водночас Ліван отримав 81 % пшениці від України та 15 % від Росії, а Індонезія – майже 30 % пшениці отримала від України¹⁰.

⁴G7 Agriculture Ministers Respond to Russian Invasion of Ukraine. URL: <https://www.fas.usda.gov/newsroom/g-7-agriculture-ministers-respond-russian-invasion-ukraine>

⁵Statement on the invasion of Ukraine by armed forces of the Russian Federation / G7 Extraordinary Agriculture Ministers' Meeting. URL: <https://www.fas.usda.gov/sites/default/files/2022-03/g7-extraordinary-meeting-statement.pdf>

⁶Про внесення змін у додатки 1 і 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424 : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.03.2022 р. № 207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2022-%D0%BF#Text>

⁷Росія тимчасово заборонила експорт зерна. URL: <https://elevatorist.com/novosti/14444-rosiya-timchasovo-zaboronila-eksport-zerna>

⁸Туреччина обмежує експорт борошна, олії, зерна. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/03/4/683260/>

⁹Impacts of Ukraine conflict on food security already being felt in the Near East North Africa region and will quickly spread, warns IFAD. URL: <https://www.ifad.org/en/web/latest/-/impacts-of-ukraine-conflict-on-food-security-already-being-felt-in-the-near-east-north-africa-region-and-will-quickly-spread-warns-ifad>

¹⁰Trade Map. URL: <https://www.trademap.org/>

Загалом, аналіз IFAD свідчить, що підвищення цін на основні продукти харчування, паливо й добрива, а також інші негативні наслідки війни справляють руйнівний вплив на найбідніші сільські громади. Очікується, що на доходи дрібних виробників вплине зростання вартості ресурсів, скорочення запасів продовольства та порушення роботи ринків. Це також, ймовірно, матиме довгострокові негативні наслідки для їх харчування та продовольчої безпеки. Аналітики IFAD передбачають, що збільшення цін призведе до ескалації голоду та бідності, що матиме тяжкі наслідки для світової стабільності.

Глава Всесвітньої продовольчої програми (ВПП) Девід Бізлі в Раді безпеки ООН зазначив, що 50 % зерна, яке ВПП закуповує для допомоги 125 млн осіб, виробляється в Україні. За його словами, зростання цін на харчові продукти, доставку та паливо призвело до збільшення операційних витрат ВПП на 71 млн доларів на місяць¹¹. Бізлі додав, що якщо війна не закінчиться, то «світу загрожує голод, дестабілізація та масова міграція».

Цілеспрямовані атаки сил РФ на інфраструктуру продовольчого забезпечення

На тлі цих прогнозів РФ знищує транспортну інфраструктуру, зерносклади та продовольчі склади, чинить перепони проведенню сільськогосподарських робіт. Дії спрямовано на створення гуманітарної катастрофи в Україні й світі та знищення соціально-економічного потенціалу нашої країни, зокрема у сфері сільського господарства.

Російський флот блокує доступ до українських портів, що створює великі проблеми не тільки для України, а й для всього світу, оскільки порушує глобальну продовольчу безпеку. Приблизно 94 судна, завантажені призначеним для експорту продовольством, не мають змоги вийти у Середземне море¹². Через російську загрозу багато вантажовідправників не наважуються відправляти судна до Азово-Чорноморського регіону, навіть у російські порти¹³.

Фінансові виклики для виробників продовольства

Розпочата Росією війна завдала серйозної шкоди великим українським аграрним компаніям, кредитні рейтинги яких було знижено через руйнування української інфраструктури, а також вимушене запровадження Національним банком України заборони здійснювати транскордонний переказ валютних цінностей з України¹⁴.

Агроіндустріальна група МХП (найбільший український виробник та експортер курятини) через порушення ланцюгів постачання, ускладнення управління підприємством і розрахунків з іноземними інвесторами звернулися до інвесторів щодо відтермінування сплати відсотків за доларовими облигаціями. Отримано згоду щодо перенесення терміну сплати на 9 місяців¹⁵. Така угода зможе стати своєрідним дороговказом для інших агропромислових компаній України у вирішенні проблемних питань розрахунків із закордонними тримачами їхніх облигацій.

Загалом інвестори у світі очікують зниження доходів у продовольчому сегменті. У цьому контексті показовим є зменшення вартості акцій великих американських, європейських та китайських (наприклад, General Mills, Kraft Heinz, Danone, Foshan Haitian¹⁶) компаній з виробництва продуктів харчування після вторгнення РФ в Україну.

¹¹Війна в Україні: в ООН попереджають про небачену з Другої світової продовольчу кризу. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/30/novyna/svit/vijna-ukrayini-oon-poperedzhayut-pro-nebachenu-druhoyi-svitovoyi-prodovolchu-kryzu>

¹²Штати в ООН: росія блокує в Чорному морі понад 90 суден із продовольством. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3443443-stati-v-oon-rosia-blokue-v-cornomu-mori-ponad-90-suden-iz-prodovolstvom.html>

¹³EXCLUSIVE-Photos show Russian attacks on Ukraine grain storage – U.S. official. URL: <https://www.reuters.com/world/exclusive-photos-show-russian-attacks-ukraine-grain-storage-us-official-2022-04-01/>

¹⁴Згідно з постановою Правління Національного банку України від 24.02.2022 № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану».

¹⁵Investors grant Ukraine's top food producer bond payment reprieve. URL: <https://www.ft.com/content/b0be1373-529e-4244-a163-71ecb96aadca>

¹⁶За даними *The Economist*.

Рекомендації ФАО

З метою запобігання масштабній гуманітарній кризі у світі Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (далі – ФАО) рекомендує країнам вжити таких основних заходів:

- зберегти безперешкодної міжнародної торгівлі продовольством та добривами для задоволення внутрішнього і світового попиту та безперебійного функціонування ланцюгів їх постачання;
- здійснити пошук країнами, залежними від імпорту продовольства з України та РФ, альтернативних експортних постачальників для своїх продовольчих потреб, а також ефективно використувати свої продовольчі запаси та збільшити внутрішнє виробництво продовольства;
- запровадити дієвий моніторинг заходів соціального захисту та реєстрації додаткових груп постраждалого населення України у Єдиній інформаційній системі соціальної сфери;
- забезпечити в країнах, які приймають біженців, доступ до наявних систем соціального захисту та можливостей працевлаштування;
- стримувати поширення африканської чуми свиней та інших хвороб тварин у спосіб підвищення рівня біологічної безпеки і застосування передових практик ведення господарства.

Прогнозують, що країни нетто-імпортери продовольства почнуть активно звертатися за допомогою до міжнародних фінансових організацій, зокрема МВФ, роль якого у сучасних складних обставинах дедалі зростає.

Через зростання цін на сільськогосподарську продукцію, а також існування реальної загрози нестачі фізичних обсягів продовольства на світових ринках Єгипет вже подав заявку до МВФ. Йдеться передусім про пшеницю та олію, постачальниками яких є Україна та РФ¹⁷.

Важливим аспектом роботи ФАО має стати регулярне інформування про стан світової агропродовольчої системи для ефективної корекції урядами політики у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

Перед Україною також постає складне завдання щодо адаптації логістичної системи для відновлення експортних вантажопотоків сільськогосподарської продукції на період блокування українських морських портів силами РФ.

Поза тим, підтримки потребують українські сільгоспвиробники. Йдеться про поповнення насінневого фонду, постачання пального, закупівлю добрив і засобів захисту тварин і рослин, що зрештою дозволить забезпечити продовольством і Україну, і світ.

Водночас Україні потрібно продовжувати тісну співпрацю з урядами країн, які підтримують суверенітет, територіальну цілісність і незалежність нашої країни, міжнародними фінансовими організаціями, агентствами ООН та неурядовими організаціями для отримання фінансової та гуманітарної допомоги.

Загалом, доцільно розпочати підготовку комплексної програми з відновлення виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні. Рекомендації ФАО щодо забезпечення продовольчої безпеки в Україні представлені в Додатку 2.

Крім того, ФАО розробила План швидкого реагування для України (Rapid Response Plan for Ukraine) за Екстреним зверненням ООН (UN Flash Appeal) від 1 березня 2022 р. для пошуку 50 млн дол. США допомоги 240 тис. осіб у сільських районах. План реалізується в межах довгострокової програми підтримки¹⁸.

Кластер продовольчої безпеки та засобів до існування, очолюваний ФАО, звернувся із закликом виділити 183,5 млн дол США для надання продовольчої допомоги та підтримки засобів до існування сільського господарства в межах Екстреного звернення ООН¹⁹.

¹⁷ Egypt requests IMF support as economy buffeted by Ukraine spillover. URL: <https://www.reuters.com/world/middle-east/egypt-requests-imf-support-economy-buffeted-by-ukraine-spillover-2022-03-23/>

¹⁸ Ukraine: FAO scales up to support rural families, safeguard food security. URL: <https://www.fao.org/newsroom/briefing-notes-detail/ukraine-fao-scales-up-to-support-rural-families-safeguard-food-security/en>

¹⁹ Flash appeal. Ukraine. URL: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Ukraine%20Flash%20Appeal%202022.pdf>

Уже отримано близько 10 % із потрібних 50 млн дол. США. Завдяки цим коштам ФАО може надати допомогу 23 тис. осіб у 92 селах найбільш постраждалих областей (Донецькій, Луганській, Дніпропетровській та Запорізькій). Для підтримки найуразливіших домогосподарств, які постраждали від війни, буде застосовано метод «готівка+»²⁰, що поєднує надання безумовної багаточільової грошової допомоги протягом трьох місяців (74 дол. США на людину на місяць) з пакетами підтримки сільськогосподарських ресурсів.

Додаток 1

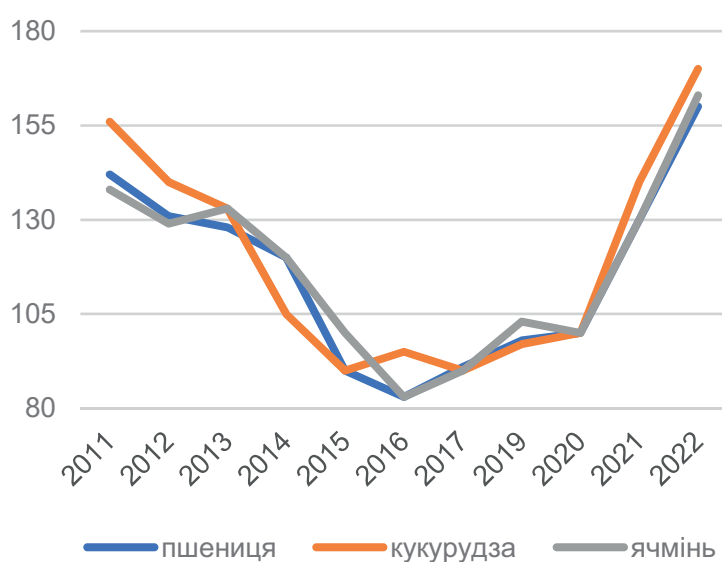

Рис. 1. Індекс світових цін на зернові, 2014-16=100
Джерело: ФАО.

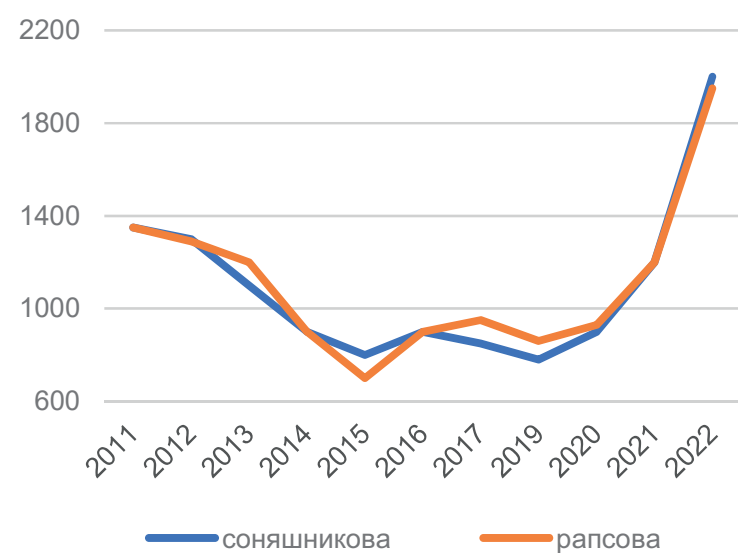

Рис. 2. Світові ціни на олії, дол. США за т
Джерело: ФАО.

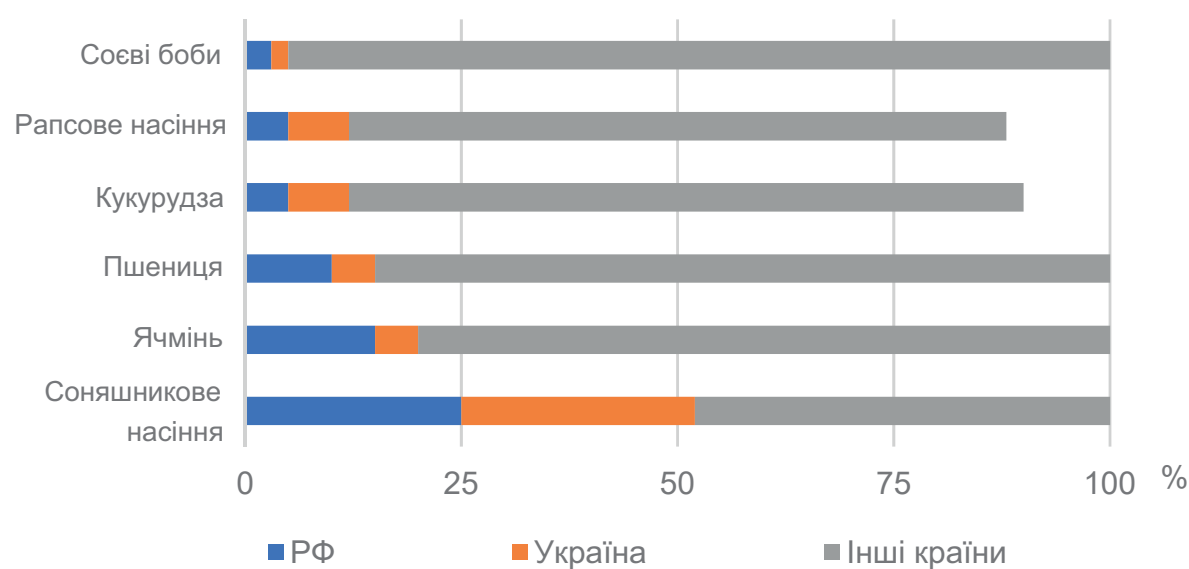

Рис. 3. Частка країн у виробництві деякої сільгосппродукції (середня у 2016/17–2020/21)
Джерело: ФАО.

²⁰Ukraine. Humanitarian response update. 2022. March 11. URL: <https://www.fao.org/3/cb9007en/cb9007en.pdf>, <https://www.fao.org/3/cb9088en/cb9088en.pdf>

Основні рекомендації ФАО щодо забезпечення продовольчої безпеки в Україні²¹

- Аби запобігти подальшому потенційному впливу на продовольчу безпеку в Україні й поза її межами в найближчі дні, тижні та місяці, необхідно негайно відновити безпечне сільськогосподарське виробництво.
- Сторони конфлікту мають дотримуватися правил власних військових статутів і додаткових протоколів 30, 31 до Женевських конвенцій, які передбачають, що об'єкти, необхідні для виробництва та розподілу продовольства, наприклад, ферми, ринки, системи водопостачання, заводи, місця перероблення й зберігання харчових продуктів, не повинні піддаватися нападу, а засоби, необхідні для виживання мирного населення, такі як продукти харчування, сільськогосподарські культури, худоба, сільськогосподарські активи, споруди для забезпечення питною водою та іригаційні системи не повинні бути знищені, зруйновані або уражені до непридатного стану.
- Основний акцент підтримки має зроблений на весняній посівній кампанії 2022 р. (посів кукурудзи, ячменю та інших культур), а також на забезпеченні техніки паливом.
- Важливо, щоб наявні посіви озимих зернових культур були захищені, а збирання врожаю в липні-серпні могло проводитися безпечно й безперешкодно.
- Забезпечуючи насінням, добривами й кормами, зокрема рослинними, для сільськогосподарських тварин, необхідно підтримати десятки тисяч дрібних власників, які вирішили залишитися й активно ведуть господарство, щоб задовольнити потребу в овочах і молочних продуктах.
- Потрібно допомогти сектору тваринництва ветеринарними препаратами та кормами для зниження ризику порушень у роботі, пов'язаних із конфліктом, та скорочення необхідних запасів.

²¹Note on the impact of the war on food security in Ukraine. URL: <https://www.fao.org/3/cb9171en/cb9171en.pdf>